

Ur: Cronqvist, M. (red.) (2009), *Samtal i rörelse. Elva essäer om mänskliga möten och språkets kraft*. Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfonds årsbok 2009. Göteborg: Makadam förlag samt Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond. Ss. 43-62.

Barn och vuxna möter nytt språk

Kenneth Hyltenstam

Temat för denna årsbok ger en mängd uppslag för en lingvist och tvåspråkighetsforskare. För hur ofta är det inte som resor, möten, dialoger, samspråk och samtal berör språk och specifikt språkkontakt? Man skulle kunna diskutera de ömsesidiga influenser som språk- och kulturmöten kan ha – på både språk och kultur – men också de problem och missförstånd som kan uppstå på grund av bristande språkförståelse och begränsad medvetenhet om kulturskillnader. Eller så skulle man kunna ta upp fenomenet kodväxling och redogöra för aktuell kunskap om hur och varför personer som behärskar två språk faktiskt använder båda i samma samtal eller i ett och samma yttrande. En annan aspekt att diskutera skulle kunna vara vilket utbyte resor till främmande länder ger för den som behärskar språket på platsen jämfört med den som bara kan sitt modersmål – eller i vilken utsträckning främmandespråkskunskaper i engelska räcker till för kvalificerade privata eller professionella interkulturella möten.

Jag har för min essä valt ett ämne som berör själva förutsättningarna för att samtal och meningsutbyten mellan personer med olika språkbakgrund ska kunna äga rum. Ämnet är helt enkelt andraspråksinlärning eller snarare vissa aspekter av denna, men temat möten kommer också att vävas in i framställningen på ett specifikt sätt. Fem personer med olika erfarenheter av andraspråksinlärning kommer att presenteras i syfte att belysa det spektrum av inlärningsomständigheter och uppnådd språkbehärskning som förekommer. De flesta av dessa personer har jag mött inom ramen för min egen och mina närmaste kollegors

forskning om andraspråksinläring och tvåspråkighet. De har deltagit i experiment, svarat på intervju- och enkätfrågor eller helt enkelt producerat talat och skrivet språk och på så sätt försett oss med material till några av våra undersökningar. Ett av mötena har dock snarare varit en utgångspunkt för frågeställningar i denna forskning. Men jag ska börja med några inledande perspektiv på temat andraspråksinläring.

Förstaspråk, andraspråk eller främmandespråk

Först och främst: Alla människor kan lära sig språk i alla skeden av livet. Detta är ett intressant och uppmuntrande faktum som ofta glöms bort. En inte ovanlig inställning bland lekmän är att det efter en viss ålder skulle vara meningslöst att ens försöka lära sig nya språk. Att språktillägnande är möjligt även på äldre dar bevisas av många immigranter, säg i åldrarna 50 till 60 och däröver, som lär sig att fungera väl på sitt nya lands språk. Förre påven, Johannes Paulus II, uppvisar ett intressant exempel på språkinläring sent i livet. Han var polyglott och behärskade elva språk. Åtta av dessa talade han flytande (polska, latin, italienska, engelska, spanska, franska, ryska, och tyska), medan de övriga behärskades i varierande grad. Han lärde sig nya språk livet igenom, ofta som förberedelse för besök i olika länder. Inför ett besök i Japan 1991 – vid 71 års ålder – studerade han på egen hand under kort tid japanska och talade det vid ankomsten så väl att han vållade stor förvåning bland en del katolska missionärer som bott i Japan i många år och inte lyckats lära sig lika mycket.

Men det finns ett uppenbart *men*: Det är sannerligen inte alla givet att ens i yngre åldrar kunna lära sig flera nya språk, eller ens *ett* nytt språk, såhär bra. Det finns helt enkelt en avsevärd skillnad i hur väl olika individer lär sig ett andraspråk. Vi vet från omfattande forskning och informella iakttagelser att unga inlärare, de som startar sin andraspråksinläring under barndomen, i allmänhet når en så hög nivå i andraspråket att de

uppfattas som infödda talare. De som startar senare, i tonåren eller som vuxna, kan skilja sig radikalt från varandra och når mycket sällan en nivå där de uppfattas som infödda.

Här kan det vara lämpligt att beröra en terminologisk distinktion, den mellan *andraspråk* och *främmandespråk*. Med andraspråk menas ett nytt språk som lärs in genom exponering för detta språk i naturlig språklig interaktion, det vill säga ett andraspråk lär man sig huvudsakligen genom att kommunicera med talare av språket. Ett exempel är när invandrare lär sig svenska i Sverige. Med främmandespråk menas i stället ett nytt språk som man möter i en formell klassrumssituation. Språket lärs huvudsakligen in genom ”glosplugg” och inläring av språkliga regler, i stort alltså genom medveten reflexion. Exempel på främmandespråksinläring är när svensktalande lär sig språk som franska eller tyska i skolan. I förhållande till den fråga som förts på tal här, nämligen startålderns betydelse för möjligheten att uppnå en inföddliknande slutlig behärskningsnivå, är det bara andraspråkssituationen som är relevant. Främmandespråksinläring leder i princip aldrig till en språkbehärskningsnivå där inläraren kan tas för en infödd talare, vare sig undervisningen börjar tidigt eller sent i livet.

Det är intressant att jämföra andraspråksinläring med förstaspråksinläring. Medan det kanske mest typiska med andraspråksinläring är de stora skillnader som förekommer mellan olika individer, leder förstaspråksinläring uniformt till det som vissa språkvetare kallar för en ”fullständig” slutnivå: Människor talar sitt modersmål utan brytning i uttalet och utan att bryta mot de grammatiska, semantiska, lexikala och pragmatiska regelbundenheter som gäller för språket i fråga. De är helt enkelt vad man kallar *infödda talare*. Detta betyder inte att alla infödda talare betar sig språkligt på precis samma sätt. Infödda talare varierar bland annat i storleken på sitt ordförråd, i vilka språkliga register och stilnivåer de kan manövrera och med avseende på vilka språkliga domäner de behärskar. Många infödda talare är till exempel inte verserade i formellt skriftspråk eller i muntlig

språkanvändning på offentliga arenor, och globalt sett är många infödda talare illitterata, så inföddheten har inte med behärskning av skrivet språk att göra. Inföddhet i ett språk har inte heller med behärskning av ett standardspråk att göra. Man är infödd i den dialekt av sitt modersmål som man lärt sig och den sociolekt som gäller för ens språkliga situation, men inföddheten omfattar också förmåga till anpassning längs dialekt-standard- eller sociolekt-standard-kontinua där detta krävs i talarens livssituation. Det finns i princip inga språkanvändare, varken av första- eller andraspråk, som endast har tillgång till en språklig uttrycksform; talare anpassar sig till situationskrav och olika omständigheter genom att variera sitt språk.

Trots att det alltså finns inneboende olikheter i både första- och andraspråksanvändning är de två typerna av språkinlärning åtskilda. Man kan säga att många av de olikheter som förekommer bland förstaspråkstalare också finns hos andraspråkstalare, men i det senare fallet tillkommer de skillnader som är en effekt av att olika individer kan stanna upp i sin utveckling av uttal och övriga formella aspekter av språket innan slutmålet uppnått. Man kan då ställa frågan varför andraspråksanvändare ofta inte går hela vägen? Beror det på att de startat vid en för hög ålder (eftersom yngre inlärare tycks nå längre)? Eller är det så att det första språk som de lärt sig står i vägen för en fullständig inlärning av andraspråket? Eller finns det andra skäl till skillnaderna mellan olika andraspråksinlärare? Innan vi resonerar om svaren på dessa frågor ska vi emellertid möta de personer som jag talade om inledningsvis.

Möten med andraspråksanvändare – skilda förutsättningar, olika resultat

Jag vill börja med att presentera Alejandra Blomé, José Díaz och Emilia Thorstensson, som alla började lära sig svenska som andraspråk i tidig barndom. Namnen är förstås fingerade, men speglar vissa aspekter av personernas verkliga livssituation. Alla tre deltog i ett

forskningsprojekt vid Centrum för tvåspråkighetsforskning om startålder och slutlig behärskningsnivå i svenska som andraspråk. Vi studerade i detta projekt totalt 195 personer med spanska som förstaspråk, vilka hade en i det närmaste infödd eller i varje fall en mycket avancerad behärskning av svenska. Alla var vuxna när vi träffade dem, men de hade börjat lära sig svenska vid olika åldrar, de yngsta när de var cirka ett år och den äldsta som 47-åring. De tre som vi nu koncentrerar oss på hade kommit till Sverige från olika länder i Sydamerika, Alejandra när hon var sju, José och Emilia som fyraåringar. Alejandra och José kom som de flesta invandrade barn tillsammans med sina föräldrar, men Emilia adopterades av en svensk familj från ett barnhem i sitt hemland. Alla tre hade hela sin skolgång från Sverige, och alla hade också högskoleutbildning. Men frågan var om det fanns något i deras svenska som skilde sig från språket hos svensktalande som lärt sig svenska ”från början” och som inte kommit i kontakt med något annat språk tidigt i barndomen.

Vi lät tio infödda svenskar lyssna på korta talprov från alla projektdeltagarna, och just i Alejandras fall så trodde faktiskt alla tio att hon var en infödd talare av svenska. I Josés fall var det åtta av de tio som trodde att han var infödd, men i Emilias fall var det endast fyra som uppfattade henne som infödd. Detta visar att det inte alltid är så att ens den som påbörjar sin andraspråksinlärning i mycket tidig ålder alltid kommer att uppfattas helt och hållet som en infödd talare av sitt andraspråk. När vi sedan lät drygt 40 av de 195, bland annat Alejandra, José och Emilia, genomgå ett antal svåra språktest och jämförde med hur infödda svenskar betedde sig på samma test, så hade Alejandra liknande resultat som de svenska modersmålstalarna på samtliga test. Emilia däremot hade sådana resultat endast på fyra av tio test och José faktiskt endast på två av de tio testen. Det är intressant att lägga märke till att Alejandra och José lärde sig svenska samtidigt som de fortsatte att använda sitt modersmål spanska med familjen och i andra sammanhang. Emilia däremot lärde sig svenska i sin svenska adoptionsfamilj och hade ingen kontakt alls med spanskan efter fyraårsåldern.

Som ett exempel på andraspråksinlärning i vuxen ålder har jag valt en kvinna som vi kan kalla Eila Karlsson. Hon var elev i en kurs i ”svenska för invandrare” i slutet av 1960-talet; jag var hennes lärare. Eila Karlsson skulle snart fylla 50 år när hon på grund av friställning hade hänvisats till kursen. Hon hade kommit till Sverige från Finland 1943 som 25-åring. Endast något år efter ankomsten hade hon ingått äktenskap med en svensk man och med honom bosatt sig i en mindre stad i Västsverige. Hon fick två barn före 30 års ålder och var hemma med dem tills de började skolan. Därefter fick hon anställning inom industrin och arbetade för tre olika arbetsgivare i nästan 20 år. Hon hade endast obligatorisk folkskola bakom sig från Finland.

Vid den tid då Eila kom till Sverige fanns i princip inga möjligheter att få undervisning i svenska, speciellt inte på mindre orter. Som de flesta andra lärde sig Eila svenska genom att kommunicera med svensktalande i vardagen. Hennes man kunde ingen finska, och på den ort där hon bodde fanns inga finstalande som hon kände. Hennes barn växte upp som enspråkigt svensktalande. I enlighet med tidsandan fick hon såväl av sin mans familj som av den medicinska personalen på BB och inom barnavården rådet att bara tala svenska med sina barn.

När Eila sålunda kom till en språkkurs i svenska först efter 25 år i Sverige kunde hon förstås tala svenska och hon hade inga uppenbara problem med att förstå svenska i samtal. Hennes brytning var dock så kraftig att hon hade mycket stora svårigheter att göra sig förstådd. Att hon var svår att förstå hängde också samman med att hennes yttranden hade låg grad av grammatisk korrekthet och idiomatik. Hon hade ingen träning i att skriva svenska, så inte minst svenska stavningsprinciper var ett mysterium för henne. Hon var själv mycket förväntansfull inför möjligheten att äntligen få hjälp med att ta sig ur den isolering som hennes svårbegripliga svenska dittills fört med sig. Hon berättade för mig vid kursens början om den oerhörda psykiska press och frustration hon under alla år upplevt på grund av sina

begränsade möjligheter att kommunicera på svenska. Å andra sidan talade hon också om att hennes sociala kontakter med arbetskamrater och förmän på arbetsplatserna alltid varit positiva.

Eila hade hänvisats till en nybörjarkurs i svenska, där hon ingick i en grupp med tolv deltagare från sju olika länder. Kursen skulle pågå intensivt med sju timmars undervisning dagligen i fyra månader. Eila klarade de tre första veckorna utmärkt. Hon förstod alla genomgångar och förklaringar utan möda, kunde genomföra alla uppgifter perfekt och var mycket tillfreds. Men redan under den fjärde eller femte veckan började hon uppleva att kurskamraterna hade bättre resultat än hon på både muntliga och skriftliga övningar och att de flesta förstod varandra bättre på svenska än de förstod henne. Detta vållade henne stor frustration. Hon var dock socialt väl inlemmad i gruppen och mycket omtyckt.

Trots en intensiv arbetsinsats från Eilas sida och de allra bästa intentioner att stötta henne från min sida blev hennes språkutveckling under kursens gång i det närmaste noll. Hennes uttal av enskilda ord eller exempelmeningar under kontrollerade former kunde visserligen fungera tämligen väl, men så snart hon kommunicerade fritt var uttalet detsamma som vanligt. Svenskt skriftspråk förblev lika omöjligt att bemästra som det var före kursen.

Även nästa möte gäller en person som började lära sig svenska som andraspråk i vuxen ålder, dock med resultat som skiljer sig markant från Eila Karlssons. Maite Iratxe, som jag kallar henne här, deltog i samma projekt som Alejandra, José och Emilia och hade alltså uppnått en så avancerad nivå i sin svenska att hon i praktiken i allmänhet uppfattades som infödd. Hon var 23 år när hon kom till Sverige från Spanien, och när vi undersökte hennes svenska hade hon bott här i landet i 26 år. Hennes ålder och vistelsetid i Sverige var alltså parallella med dem som gällde för Eila Karlsson. För övrigt var omständigheterna mycket olika för de två. Maite fick omedelbart efter ankomsten till Sverige formell undervisning i svenska som andraspråk flera timmar dagligen i fyra månader. Hon hade gymnasieutbildning

från Spanien och hade där också studerat franska på universitetsnivå i tre år. Hennes språkkunskaper omfattade också baskiska (hennes förstaspråk/modersmål), spanska (majoritetssamhällets språk och Maites andraspråk inlärt under barndomen, också ett av hennes skolspråk i grundskolan och undervisningsspråk i gymnasieskolan), tyska (eftersom hon gått i en tyskspråkig förskola och grundskola) och engelska (eftersom hon studerat engelska som främmande språk i skolan och sedan arbetat som au pair i Storbritannien). I Sverige utbildade hon sig till tolk (spanska/svenska) och skaffade sig en svensk högskoleexamen i spanska och franska. I projektet uppfattades hon trots sin relativt höga startålder som infödd i svenska av en majoritet av de tio infödda bedömarna. Vissa av hennes resultat på de krävande testen i svenska hörde till de absolut bästa. Hon hade också mycket höga resultat på det test för språkbegåvning som användes i undersökningen.

En systematisk uppsummering av vilka omständigheter som gällde för de fem personerna kan kanske vara på sin plats: 1) Alejandra Blomé, spanska som förstaspråk, startålder 7 år, talar idag mer än tjugo år senare både spanska och svenska, uppfattas som infödd i svenska av samtliga de tio infödda bedömarna och har resultat helt jämförbara med svenskar på tio svåra språktest. 2) José Díaz, spanska som förstaspråk, startålder 4 år, talar idag ca tjugo år senare både spanska och svenska, uppfattas som infödd av åtta av de infödda svenskarna, men hade resultat jämförbara med en svensk kontrollgrupp bara på två av de tio språktesten. 3) Emilia Thorstensson, startålder 4 år, spanska som förstaspråk, adopterad av en svensk familj och talar som vuxen ingen spanska, uppfattas som infödd i svenska av fyra av de tio bedömarna och hade resultat jämförbara med den svenska kontrollgruppen på fyra av tio språktest. 4) Eila Karlsson, finska som förstaspråk, startålder 25 år, uppfattas tjugofem år senare ha en mycket svårförståelig svenska och har stora svårigheter att i det skedet tillgodogöra sig formell språkundervisning. 5) Maite Iratxe, baskiska som förstaspråk, spanska som tidigt andraspråk, startålder 23 år, uppfattas ca tjugofem år senare som infödd

talare av svenska av en majoritet av bedömarna och har resultat jämförbara med den svenska kontrollgruppens på flera av de svåra språktesten, men inte på alla.

Kan skillnaderna mellan olika individer förutsägas?

De fem exemplen visar på mycket stora individuella skillnader i framgång med andraspråksinläring, särskilt hos dem som börjar lära sig ett nytt språk som vuxna, men faktiskt även till en del bland dem som börjar under barndomen. Man kan ställa sig frågan om det alls går att göra några teoretiskt baserade förutsägelser, eller om skillnaderna är helt godtyckliga.

All forskning om åldersfaktorn visar att barn statistiskt sett når en mer inföddliknande slutnivå i sitt andraspråk än vuxna. Majoriteten av dem uppfattas ofta redan efter ganska kort tid som infödda talare av andraspråket. De som börjar lära sig ett nytt språk efter puberteten, i tonåren eller som vuxna uppnår i de allra flesta fall aldrig en sådan nivå. De kommer av uttalsmässiga, grammatiska, lexikala och/eller pragmatiska skäl klart att uppfattas som icke infödda talare av språket i fråga. Men som just omnämnts finns det en liten andel inlärare som trots tidig start inte når en nivå där de som vuxna uppfattas som infödda. Bland våra exempel ovan skulle Emilia Thorstensson kunna hänföras till denna grupp. På motsvarande sätt finns det en liten andel med sen start som faktiskt når en andraspråksnivå där de uppfattas som infödda talare. Maite Iratxe hör klart till denna grupp.

Om man i större detalj studerar språk och språkanvändning hos de andraspråksinlärare som av omgivningen uppfattas som infödda, finner man att de trots detta nästan alltid – även om kanske bara marginellt – skiljer sig från jämförbara förstaspråksanvändare av samma språk. Skillnaden kan ligga i vissa knappt märkbara drag i uttalet eller i att de lite oftare än infödda om än med mycket låg frekvens gör grammatiska eller lexikala fel. Det kan också vara frågan om att de har något svårare än infödda talare att

uppfatta vad som sägs, till exempel i en bullrig miljö. I vår egen forskning om sådana andraspråksanvändare som uppfattas som infödda talare av svenska, har vi funnit ytterst få, oavsett om starten varit tidig eller sen, med en språkanvändning som i alla avseenden är jämförbar med matchade inföddas. Vi fann bland 31 inlärare som börjat lära sig svenska under barndomen endast två som på tio test hade resultat helt inom den variation som vi kunde observera bland de infödda. Alejandra Blomé, som ju började lära sig svenska vid sju års ålder, var en av dessa. José Díaz och Emilia Thorstensson är alltså mer typiska och representerar de 29 som hade inföddliknande resultat på färre test. De hade som nämnts ovan faktiskt sådana resultat bara på två respektive fyra av tio test. Bland de 11 deltagare som kom i kontakt med svenskan först efter puberteten hade ingen resultat inom den infödda variationen på alla testen. Med andra ord: medan många når en nivå där de *uppfattas* som infödda talare, är det ytterst få, om ens några, som vid omfattande och detaljerade analyser visar sig *vara* helt jämförbara med infödda talare. Uttrycket ”nästan infödd” används som beteckning för just sådana skenbart infödda talare.

Bakgrunden till fenomenet nästan infödd diskuteras intensivt inom aktuell andraspråksforskning. En falang forskare menar att skillnaden mellan nästan infödda och infödda talare helt kan hänföras till att andraspråksanvändarnas förstaspråk influerar andraspråket även på denna avancerade behärskningsnivå och att en andraspråksanvändare därför aldrig har en språkanvändning som helt överensstämmer med enspråkiga förstaspråksanvändare. En annan besläktad falang går så långt att de menar att förstaspråket, om det fortsatt används, rent neurologiskt är i vägen och därför inte tillåter samma behärskning av andraspråket som den enspråkiga infödda har. Vissa av forskarna bakom denna ”blockeringsteori” hänvisar till internationellt adopterade personer som evidens för sin tes och menar att dessas inföddliknande behärskning av andraspråket beror på att de förlorat sitt förstaspråk.

Våra egna data från adopterade tyder på att denna uppfattning inte stämmer. För det första har man inte i detalj analyserat de adopterades andraspråksanvändning; bedömningarna är intuitivt genomförda och då brukar en nästan inföddes språkanvändning som vi just konstaterat uppfattas som helt infödd. För det andra är de deltagare i vår egen forskning som adopterats internationellt i alla avseenden lika andra andraspråksinlärare; de har inte haft någon *fördel* i sin svenska av att de inte längre har tillgång till förstaspråket. Emilia Thorstensson är just ett exempel på detta. Hon var *mindre* och inte *mer* inföddliknande i svenska än Alejandra Blomé som är aktivt tvåspråkig. För det tredje har vi i våra data också sett att det finns en korrelation mellan behärskningsnivåerna i första- och andraspråket. Tvärt emot vad nämnda teorier hävdar tycks man kunna bli mer inföddlik i ett andraspråk om man också kan sitt förstaspråk riktigt bra. Dessa empiriska resultat gör att vi snarare omfattar en annan huvudståndpunkt inom andraspråksforskningen, nämligen att skillnaden mellan nästan infödda och infödda i grunden har att göra med vid vilken ålder man börjat lära sig språket i fråga och att hjärnans utveckling och mognad vid tiden för den första kontakten med det nya språket på ett grundläggande sätt bestämmer vilken slutlig behärskningsnivå en individ uppnår. Hjärnans successiva mognad under barndomen och tonåren begränsar alltmer möjligheterna att uppnå inföddliknande behärskning av ett språk.

Det ska dock understrykas att en viss individs resultat bara i stora drag bestäms av hjärnans mognadsprocesser, enkelt uttryckt att barn nästan alltid och vuxna nästan aldrig når en nivå där de uppfattas som infödda. Man kan därför fråga sig vad det finns för bakgrund till de (i och för sig ganska små) individuella skillnader som kan beläggas bland de unga andraspråksinlärarna. På motsvarande sätt kan man undra vad de (stora) skillnader som kan observeras bland de vuxna språkinlärarna.

En faktor som har visat sig genomgående betydelsefull i andras och vår egen forskning är *språkbegåvning* – eller egentligen i vårt sammanhang språkinlärningsbegåvning,

men begreppet språkbegåvning används här som en kortform. Språkbegåvning brukar i aktuell forskning definieras som en medfödd, relativt stabil talang för språkinläring, vilken är relativt oberoende av andra faktorer som allmänintelligens, personlighet, attityder gentemot språket som ska läras in och motivation att lära sig det. När vi testade våra 40 utvalda deltagare (som alla uppfattades som modersmålstalare av svenska av majoriteten av de tio svenska bedömarna) med ett etablerat test för språkbegåvning visade det sig att *alla* de postpubertala inlärarna hade över genomsnittliga resultat. Maite Iratxe hade mycket höga resultat på detta test. Vi tolkade resultatet så att en hög nivå av språkbegåvning är en förutsättning för att man som ”sen” inlärare, det vill säga med start under tonåren eller som vuxen, ska kunna nå en nästan infödd nivå i ett andraspråk. På motsvarande sätt är det möjligt att en låg nivå av språkbegåvning kan vara bakgrunden till en behärskningsnivå som är mycket avlägsen från den inföddes. Det *kan* alltså vara så att Eila Karlssons begränsade språkinlärningsframgång hade denna bakgrund, men detta är bara en gissning eftersom hon aldrig undersöktes. Det skedde förstås inte heller någon utredning av dyslexibakgrund eller om hon eventuellt haft en specifik språkstörning som barn. Dessa diagnoser fanns inte i det allmänna medvetandet på 1960-talet. Idag anses incidensen av såväl dyslexi som specifik språkstörning ligga på omkring 5%, och båda diagnoserna kan i någon utsträckning kopplas till svårigheter med andraspråksinläring.

Intressant nog visade det sig att resultaten på språkbegåvningstestet korrelerade med uppnådd behärskningsnivå också för de 31 deltagare som påbörjat sin andraspråksinläring som barn. Det var faktiskt så att 72 procent av dem som hade en språkbehärskning inom den infödda variationen också hade ett språkbegåvningsresultat som låg över genomsnittet. På motsvarande sätt hade 85 procent av dem som inte nådde upp till den infödda variationen under genomsnittet på testet för språkbegåvning. Det ska påpekas att liknande resultat för yngre inlärare inte observerats tidigare, så fler studier behövs för att man

ska kunna vara säker på sambandet. Vår försiktiga tolkning är att språkbegåvning har en viss betydelse också för yngre inlärares möjligheter att uppnå infödd eller nästan infödd nivå i ett andraspråk.

Sammanfattningsvis kan sägas att statistiska analyser visar ett tydligt och starkt samband mellan åldern för språkinläringens början och uppnådd behärskningsnivå i ett andraspråk. Pålitliga sådana samband med behärskningsnivå har inte kunnat demonstreras för till exempel vistelselängd i det land där språket talas, mängd och kvalitet i kontakten med talare av språket i fråga, undervisning eller faktorer som motivation och attityder. Faktorn språkbegåvning har visat sig ha betydelse, men alltså i olika grad för unga och äldre språkinlärare.

Barnets framgångsrika språkinläring – en fråga om arv eller miljö?

Medan forskare inom fältet är helt eniga om att yngre på längre sikt når en mer inföddliknande behärskningsnivå än äldre, är de långt ifrån överens om vad detta beror på.

Tre typer av förklaringsmodeller förekommer: sociala/psykologiska, kognitiva och biologiska.

Förklaringsmodeller som lägger huvudvikten vid sociala och psykologiska faktorer bygger på att barn är mer motiverade att lära sig omgivningens språk än vuxna, att de lättare utvecklar positiva attityder mot den nya kulturen och dess språk och talare, samt att det språk som riktas till dem är enklare och därför mer inlärningsbart än det språk som riktas till äldre inlärare.

Bland de kognitiva förklaringsmodellerna bygger en uppfattning på att äldre andraspråksinlärare utnyttjar allmänna kognitiva förmågor för språkinläring, medan yngre inlärare har kvar förmågan att lära sig ett andraspråk med hjälp av samma särskilda språkinlärningsmekanism som användes vid inläringen av förstaspråket, en förmåga som utlöses av den naturliga exponering som de utsätts för i vanlig kommunikation. Denna

uppfattning är knuten till begreppet *modularitet*, det vill säga att språk hanteras av en avgränsad modul av mänsklig kognition. Språkspecifika processningsmekanismer är alltså skilda från annan kognition. En annan kognitiv förklaringsmodell avvisar modularitet och antar att språket hanteras av allmänna kognitiva förmågor vid såväl första- som andraspråksinlärning (varseblivning, tänkande, problemlösning och inlärning). Dessa allmänna kognitiva förmågor förändras dock över levnadsloppet, vilket ger skilda språkinlärningsresultaten vid olika åldrar.

Biologiska förklaringsmodeller utgår ifrån att människan har en medfödd specifik förmåga för språk och att modularitet är ett faktum. Denna uppfattning gäller bland annat inom en av de dominerande språkvetenskapliga riktningarna, nämligen den generativa språkteorin, men även forskning med annan språkteoretisk bas förutsätter och anser sig ha stöd för modularitet. Biologiska förklaringsmodeller stöds också av såväl traditionell som aktuell forskning om hjärnans utveckling. Aktuella hjärnabildningsmetoder kan till exempel visa att hjärnan hanterar språk som lärts in från början på ett delvis annat sätt än språk som lärs in senare.

Den teoretiska modell som vi själva arbetar med går i korthet ut på att det i huvudsak är biologiska faktorer som bestämmer barns framgångsrika språkinlärning. Den jämförelsevis höga graden av uniformitet mellan olika individer är ett av de grundläggande argumenten för denna tanke. Hjärnans successiva mognad över barndom, tonår och in i tidigt vuxenliv innebär allt mindre gynnsamma förutsättningar för språkinlärning. Dess känslighet för språkliga stimuli tidigt i livet försvinner efter hand. Men som vi just konstaterat är skillnaderna mellan olika individer ändå stora vid språkinlärning i vuxen ålder. Man kan se det så att de begränsningarna i språkinlärningsförmåga kan kompenseras av andra faktorer, vilket är förklaringen till att vissa vuxna språkinlärare uppnår en mycket god behärskning av ett andraspråk. En hög grad av språkbegåvning är en sådan faktor, men även andra faktorer

som motivation, intensiv träning samt förmåga och öppenhet att skapa tillfällen för kommunikation kan göra skillnad. Sådana faktorer kan också bidra till att förklara de smärre skillnader som förekommer mellan olika unga andraspråksinlärare, kanske särskilt språkbegåvning om våra resultat får stöd i andra studier,.

De forskningsresultat som redogjorts för ovan är intressanta huvudsakligen teoretiskt och pekar på en fenomenologisk skillnad mellan första- och andraspråksinlärning. Men resultaten kan också visa sig ha praktiska implikationer, till exempel för förståelse av och empati med människor som lever sina liv, professionellt och i vardagen, på ett andraspråk. Inte minst det förhållandet att andraspråksanvändare – till och med när deras språkbehärskning är så avancerad att de uppfattas som förstaspråkstalare – har större svårigheter än infödda med att uppfatta vad som sägs i bullriga miljöer, tyder på att andraspråksanvändning utnyttjar mer än förstaspråksanvändning av den ändliga kognitiva kapacitet som individen är utrustad med. Detta kan också ligga bakom en känsla av trötthet som en del andraspråksanvändare upplever efter att ha kommunicerat på andraspråket till exempel under en hel dag.

Man kan tolka detta så att det under normala omständigheter inte finns några egentliga skillnader i kommunikativt hänseende mellan förstaspråkstalare och nästan infödda eller andra avancerade andraspråksanvändare. Det är först när omständigheterna för kommunikation är mer påfrestande som skillnaderna kan märkas. Bullriga miljöer är en sådan omständighet, men det kan också vara frågan om tillstånd hos individen själv, till exempel trötthet, stress eller drogpåverkan, för att inte tala om patologiska tillstånd som demens. I en annan gren av vår forskning, nämligen just omkring tvåspråkiga dementa invandrare, har vi klart kunnat belägga att förstaspråket på flera olika sätt fungerar bättre i kommunikation än andraspråket, även när andraspråket varit det viktigaste dagliga kommunikationsspråket under större delen av personernas vuxna liv. De begränsningar i kognitiv kapacitet som demensen

innebär sätter mindre spår i förstaspråket, vars processning kräver mindre kognitiv kapacitet, än andraspråket. Den uppmuntrande dimensionen i denna kanske dystra bild är att ju högre behärskningsnivå i andraspråket dessa personer haft tidigare i livet, desto mer robust var det för sjukdomens påfrestningar, en iakttagelse som också är kompatibel med idén om ändlig kognitiv kapacitet.